

**МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з курсу «ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ»**

План семінарського заняття № 1.

Специфіка етносоціології як наукової та навчальної дисципліни

1. Проблема предмета етносоціології.
2. Специфіка етносоціологічного аналізу етнонаціональних та соціальних процесів та явищ.
3. Актуальні проблеми, що має вирішувати етносоціологія на сучасному етапі суспільного розвитку.

Проблеми для обговорення та навчальні завдання

1. Проаналізуйте наведені нижче визначення предмету етносоціології та спробуйте їх класифікувати, виокремивши різні позиції відносно специфіки етносоціології як науки.

Чи суттєво відмінні між собою виокремлені Вами групи визначень? Чи є можливість досягнення консенсусу при визначенні предмету етносоціології та її специфіки?

Визначення предмету етносоціології:

1. "Етносоціологія - це наука, предметом якої є етноси та інші типи етнічних спільнот у їхніх найрізноманітніших вимірах (від структури до механізмів самореалізації за умов взаємодії один з одним), а дослідницьким інструментарієм - притаманні соціології методи".

Євтух В. Етносоціологія: перспективи застосування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 2. С. 21.

2. "Етносоціологія - галузь соціології, що вивчає генезис, сутність, функції, загальні закономірності розвитку етносів, міжетнічних стосунків та розробляє засади та методологічні принципи їх дослідження".

Соціологічний енциклопедичний словник / Під ред Г.В.Осіпова. .

3. "По суті етносоціологія вивчає етнічну специфіку усіх соціально значущих сфер життя суспільства, розглядаючи їх з точки зору соціологічних критеріїв і з використанням методики соціологічного дослідження".

Арутюнян Ю.В., Дробіжева Л.М., Сусоколов А.А. Етносоціологія: навч. посібн.

4. "Етносоціологія - це спеціальна соціологічна теорія, яка вивчає соціальну обумовленість етнічних явищ".

Сикевич З.В. Соціологія та психологія національних відносин : Навч. посібн.

5. "Етносоціологію визначають як науку, що досліджує походження, сутність і функції різноманітних етнічних спільнот з метою виявлення основних тенденцій їх утворення, розвитку та взаємозв'язків з іншими етносами, а також механізмів їх входження у систему соціальних відносин."

Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій: Конспект. Вип. 4. Львів.: Кальварія, 1996, с. 50.

2. Покажіть на конкретних прикладах (дослідження соціальної структури, трудової зайнятості, міграції, культурних змін, образу життя тощо) специфіку етносоціологічного підходу до аналізу цих явищ.

Література:

1. Бочковський О.І. Наука про націю та її життя. Нью-Йорк, 1958.
2. Євтух В. Етносоціологія: перспективи застосування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 2. С. 21.
3. Картунов О. Націоналізм. *Політичні читання*. 1994. № 12.
4. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій: Конспект. Вип. 4. Львів : Кальварія, 1996, с. 50.

План семінарського заняття № 2. Теорії етносу та нації

1. Трактують природу та сутності етнонаціональних угруповань.
2. Механізми формування етнонаціональних угруповань з позицій примордіалізму, конструктивізму та інструменталізму.
3. Форми буття етнонаціональних угруповань: об'єктивістська та суб'єктивістська концепції, теорія етносу як "уявної спільноти".
4. Перспективи розробки інтегральної теорії етнонаціональних угруповань.

Питання для обговорення та навчальні завдання

1. Яке практичне політико-ідеологічне значення має розмежування трактувань нації як політичної та етнічної категорії? Чим пояснюються труднощі утвердження та сприйняття ідеї політичної нації у пострадянських країнах?

2. Концепція етносу та етногенезу, запропонована Л. Гумільовим, із моменту її появи і до сьогодні викликає гострі дискусії.

Як ви розумієте головну гіпотезу, що покладена в основу його концепції? В чому полягають принципові розбіжності між теорією Л.Гумільова і теорією етносу Ю.В.Бромля. Які аргументи та контраргументи стосовно наукової цінності концепції Л.Гумільова наводяться в сучасній літературі?

3. Останнім часом на сторінках наукових видань відбулась гостра дискусія з проблеми категоріального апарату етнології.

Нижче наведені деякі положення, які були сформульовані в ході дискусії. Ознайомтесь з ними і наведіть свої аргументи стосовно сформульованих позицій.

В.Тішков: "Етноси ... - є розумова конструкція, свого роду "ідеальний тип", що використовується для систематизації конкретного матеріалу, тобто вони існують виключно в розумах істориків, соціологів, етнографів".

С.Чешко: "Нації неможливо розглядати як штучну конструкцію, яку винайшли інтелектуали. Немає сенсу заперечувати об'єктивність існування народів світу як особливих спільностей людей, що відрізняються одна від одної. Вони являють собою не продукт колективної помилки або колективної "змови" в ім'я якихось практичних цілей, а продукт тривалого історичного розвитку".

І.Кон: "У сучасному західному суспільствознавстві з новою гостротою йде суперечка середньовічних номіналістів і реалістів, тільки перші називають себе соціальними конструктивістами (усі наукові категорії створюються суспільством, культурою і не мають сенсу за межами конкретного історичного контексту), а другі - есенціалістами (категорії відбивають загальну, об'єктивну, незмінну сутність речей). На полюсах дві точки зору абсурдні, проте всередині йде серйозна й зовсім не схоластична суперечка."

4. Ви ознайомились з різними теоріями, що надають різну відповідь на питання: "Що таке етнос та нація?" "Які фактори знаходяться в основі об'єднання людей за етнічним принципом!" тощо.

Чи можна, виділивши найбільш конструктивні моменти кожної з теорій, дати інтегративне визначення специфіки етнонаціональних угруповань?

Яке підсумкове визначення етносу та нації Ви могли б запропонувати?

Література

1. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ, 1991.
2. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. Перекл. з англ. Київ : Основи, 1997.
3. Лосев І.В. Феномен національних ідеологій в історії світової культури. *Проблеми філософії*. 1992. Вып. 91.
4. Рудницька М. Н. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. Київ : Інститут соціології, 1998.
5. Рудницька Т. М. Етнос і нація: спроба понятійно-термінологічного розмежування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1998. № 3.
6. Сміт Антоні. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994.
7. Черниш Н. Й. Проблема нації в працях українських соціологів на еміграції. Харківські соціологічні читання - 95. Харків, 1995. С. 50-54.
8. Шаповал М. Соціологія українського відродження. Київ : Україна, 1994.
9. Armstrong J. Nations before Nationalism. Chapel Hill, 1862.
10. Gellner E. Nations and Nationalism. Oxford, 1983.
11. Seton-Watson H. Nations and States. London, 1977.

План семінарського заняття № 3 Феномен етнічності: його природа та прояви

Питання для обговорення

1. Трактуювання етнічності з позицій примордіалізму, конструктивізму та інструменталістської теорій.
2. Етнічність як статусна характеристика особистості, її культурно-генетичної приналежності до певної етнічної спільноти.
3. Когнітивні та афективні складові процесу етнічної ідентифікації, внутрішня його конфліктність, можливі результати.
4. Конструювання етнічності та його засоби.
5. Типи етнічної ідентичності. Етноорієнтований та етноіндеферентний типи особистості.
6. Особливості формування етнічності особистості в умовах взаємодії культур. Амбівалентний тип етнічності. Етнічні маргінали.
7. Стани етнічності: етнічний покій, актуалізована та політизована етнічність як предмет аналізу на рівні групи.
8. Методичні проблеми соціологічного аналізу етнічності: показники, засоби вимірювання.

Література

1. Етнічний довідник: в 3-х частинах. Київ, 1997.
2. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? *Вітчизна*. 1990. № 5-9.
3. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм (Лист В.Липинського до Б.Шелеста від 12.12.1925). *Сучасність*. 1992. № 6. С.76-78.
4. Рудницька Т. М. Етнос і нація: спроба понятійно-термінологічного розмежування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1998. № 3.
5. Старосольський В. Теорія нації // Володимир Старосольський 1878-1942. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1991.
6. Черниш Н. Й. Проблема нації в працях українських соціологів на еміграції. Харківські соціологічні читання - 95. Харків, 1995. С. 50-54.
7. Brass P. *Ethnicity and Nationalism: Theory and comparison*. New Delhi, 1991.
8. Hobsbaum E. *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge, 1990.
9. Wilson A. *Ukrainian Nationalism in the 1990s: A Minority Faith*. Cambridge, 1998.

ПРАКТИКУМ № 1 **"Соціологічний аналіз процесу етнічної ідентифікації"**

Програма практикуму

Мета практикуму:

1. Оволодіння студентами знанням методів та методик, що застосовуються в практиці психологічних, соціально-психологічних та соціологічних досліджень етнічної ідентифікації.
2. Формування навичок соціологічного аналізу емпіричної інформації, результатів дослідження процесів громадянської та етнічної ідентифікації

Організація практикуму:

Практикум складається з 2-х частин

1 частина - практичне заняття, на якому студенти знайомляться з методами та методиками вимірювання етнічної ідентичності.

2 частина - виконання студентами в позаучбовий час самостійної роботи: підготовка аналітичного звіту за матеріалами дослідження громадянської та етнічної ідентифікації населення м.Харкова.

Програма практичного заняття

1. Методики вимірювання статусу етнічної ідентичності в загальній структурі соціальної ідентичності: тест Куна-Макпартленда "Хто Я", шкальні методики.
2. Вимірювання типів етнічної ідентичності (методики Г.У.Солдатової та С.В.Рижової, О.А.Болдецької та ін).
3. Вимірювання стану етнічності на рівні групи: етнічного спокою, актуалізованої та політизованої етнічності. Критерії, показники, емпіричні індикатори стану свідомості та поведінки етнонаціональних груп.
4. Досвід вивчення стану етнічної самосвідомості студентства та населення Харкова.
5. Застосування якісних методів дослідження проблем етнічності.

Література до практичного заняття

План семінарського заняття № 4

Процес формування етнічної групи як соціальної спільноти

1. Етапи та механізми становлення соціальної зрілості етнонаціональних угруповань.
2. Етнічна самосвідомість: поняття, структура, роль у процесі консолідації етнічних груп
3. Процес самоорганізації етнонаціональних груп: механізми та чинники.

Питання для обговорення

1. Деякі українські вчені, наприклад, Н.Черниш, вважають, що однією з центральних проблем соціології нації є проблема національного відродження. Його сутність В.Жмир визначає як необхідність переходу від “етносу в собі” до “етносу в собі й для себе”.

Як ви розумієте це положення?

Як воно співвідноситься з концепцією становлення соціальної зрілості етнонаціональних спільнот?

2. Які чинники, на Ваш погляд, перш за все обумовлюють процес консолідації етнонаціональних груп у пострадянських суспільствах?

3. Чи можна говорити про те, що головні етнонаціональні групи України набули ознак суб'єкта? На якій стадії розвитку, на Ваш погляд, вони знаходяться?

Література

1. Головаха Е., Паніна Н. Чинники національної толерантності в Україні. *Етнічні меншини Східної та Центральної Європи*. Київ, 1994.
2. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? *Вітчизна*. 1990. № 5-9.
3. Жмир В.Ф. На шляху до себе / історія становлення національної свідомості. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 1-3.
4. Рябчук М. Від "Малоросії" до "Індоевропи": стереотип "народу" в українській суспільній свідомості та громадській думці. *Політологічні читання*. 1994. №2.
5. Шпорлюк Р. Імперія та нації: з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі. Київ : Дух і Літера, 2000.

Методичні матеріали

Схема IV-1.

Етапи розвитку етнонаціональної групи як соціального суб'єкта

	Назва етапу	Ознаки
Вищий рівень зрілості IV	Організаційна спільність	Наявність системи внутрішньо групових комунікацій, організаційних форм об'єднання, загально визнаних лідерів, груп ідеологів та організаторів
III	Ідеологічна спільність	Усвідомлення своїх інтересів, потреб, цілей, завдань розвитку, місця в соціальній системі, формування ідеологем, програм тощо
II	Соціально-психологічна спільність	Етнічна ідентифікація, формування образу "ми" і відчуття "ми"
I Нижчий рівень зрілості	Номінальна, типологічна спільність	Охоплює індивідів, які успадкували спільні ознаки етнічної приналежності ("етнічні категорії")

Схема IV-2.

Рівні функціонування самосвідомості етнонаціональних спільнот

Соціально-психологічний рівень	↔	Ідеологічний рівень
Уявлення, міфи, стереотипи, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, почуття, настрої тощо		Національна ідея, ідеологеми суверенітету, власної державності, національного відродження, етнокультурного розвитку, етноізоляціонізму, етнодомінування тощо

План семінарського заняття №5

Інтегративні та дезінтегративні процеси у поліетнічному соціумі

Питання для обговорення

1. Причини змін у етнічній структурі сучасних суспільств, її перетворення в поліетнічні. Концептуальні підходи до вирішення проблеми соціальної інтеграції.
2. Сутність дезінтегративних процесів та форми їх прояву у поселенській, трудовій, політичній та культурній сферах. Теорія та практика культурного поділу праці, її роль у дезінтеграції суспільства. Стратегія та маргіналізація як форма й наслідок міжкультурної взаємодії.
3. Асиміляційна модель національної інтеграції. Добровільна та вимушена асиміляція. Концепція «плавильного казану» та її реалізація в процесі формування американської нації. Впровадження політики асиміляції в процесі формування французької нації. Обмеження можливостей застосування асиміляційної моделі інтеграції сучасних суспільств.
4. Мультикультурна модель національної інтеграції: сутність, специфіка застосування в США, Канаді, Австралії та інших сучасних державах. Полеміка щодо дієвості та перспектив застосування мультикультурної моделі інтеграції.

Література

1. Рябчук М. Від "Малоросії" до "Індоєвропи": стереотип "народу" в українській суспільній свідомості та громадській думці. *Політологічні читання*. 1994. №2.
2. Сміт Ентоні. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994.
3. Черниш Н. Й. Проблема нації в працях українських соціологів на еміграції. Харківські соціологічні читання - 95. Харків, 1995. С. 50-54.
4. Anderson B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. L.: Verso, 1983.
5. Breuilly J. *Nationalism and The State*. Manchester, 1982.
6. Brubaker R. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge, 1996.

Методичні матеріали

Схема V-1.

Стадії процесу етнокультурної взаємодії та їх ознаки

I	Початкове зіткнення	Ознайомлення представників одного етносу з культурою і побутом іншого
II	Адаптація	Пристосування до нового етнокультурного середовища, яке ще не змінює засад етнічної культури
III	Акультурація	Сприйняття однією з етнокультур елементів іншої культури
IV	Асиміляція	Розчинення самостійного етносу або його частини в середовищі іншого етносу; втрата мови, культурних традицій, етнічної самосвідомості та засвоєння нової культури

План семінарського заняття № 6

Чинники, що обумовлюють стан міжетнічних відносин

Питання для обговорення та учбові завдання

1. Чому, на Ваш погляд, вважається, що в періоди трансформації суспільних систем виникають об'єктивні умови для зростання напруженості в міжетнічних взаємовідносинах, уможлиблюється виникнення міжетнічних конфліктів?

Які фактори перш за все сприяють цьому? Покажіть це на прикладі аналізу етнонаціональної ситуації в СРСР у період, що передував його розпаду, і на перших етапах становлення незалежних держав, які виникли на його основі.

2. Існує думка, що конфліктність міжетнічних взаємовідносин закладена у фундаментальній властивості колективної та індивідуальної свідомості диференціювати соціальний простір за принципом «ми» та «вони». Деякі автори вважають, що ксенофобія (дослівно – побоювання чужого, недовірливість і, відповідно, ворожість до чужого й незнайомого) є підсвідомо притаманним усім без винятку людським істотам ксенофобського інстинкту, який є одним із проявів більш фундаментального інстинкту – інстинкту самозбереження.

Якщо погодитись з цим положенням, то які перспективи, з Вашої точки зору, має завдання формування толерантності як норми культурної взаємодії у сучасному світі і яким чином можна цього досягти?

3. Прокоментуйте наступне висловлювання: "... на підсвідомому рівні ми ніколи не зможемо до кінця позбутися ні ксенофобських інстинктів, ні етнічних стереотипів – оскільки це суперечило б самій людській (біологічній) природі. А проте за допомогою свідомості (освіти, культури, інтелектуальної рефлексії) ми можемо їх контролювати й нейтралізувати або принаймні максимально обмежувати їхній вплив на наше мислення й поведінку" (Рябуч М. Від "Малоросії" до "Індоевропи": стереотипи "народу" в українській суспільній свідомості та громадській думці // Політологічні читання – 1994 - № 2, с.121).

План семінарського заняття № 7 **Етнополітика у сучасних поліетнічних країнах**

Питання для обговорення

1. Глобалізаційні зміни: криза нації-держави та повернення етнічності.
2. Проблеми демократії та національної держави у глобалізаційну епоху. Мультикультуралізм та криза національних ідентичностей.
3. Особливості протікання глобалізаційних процесів у країнах третього світу: національна специфіка.
4. Проблема самовизначення та захисту прав національних меншин. Питання етнофедералізму.
5. Етнополітичні конфлікти та етнополітична мобілізація.
6. Шляхи та методи регулювання етнополітичних конфліктів.

Література

1. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? *Вітчизна*. 1990. № 5-9.
2. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм (Лист В.Липинського до Б.Шелеста від 12.12.1925). *Сучасність*. 1992. № 6. С.76-78.
3. Лосєв І.В. Феномен національних ідеологій в історії світової культури. *Проблеми філософії*. 1992. Вып. 91.
4. Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2000.
5. Рудницька М. Н. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. Київ : Інститут соціології, 1998.
6. Рябчук М. Від "Малоросії" до "Індоевропи": стереотип "народу" в українській суспільній свідомості та громадській думці. *Політологічні читання*. 1994. №2.
7. Сміт Ентоні. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994.
8. Шаповал М. Соціологія українського відродження. Київ : Україна, 1994.
9. Шпорлюк Р. Імперія та нації: з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі. Київ : Дух і Літера, 2000.

Програма практикуму № 2

Методи етносоціологічних досліджень: аналіз можливостей застосування

Мета практикуму: формування знань, умінь та навичок застосування соціологічних та соціально-психологічних методів вимірювання стану міжетнічних відносин, розробки соціологічного інструментарію, інтерпретації результатів дослідження та підготовки аналітичного звіту.

Організація практикуму

Практикум передбачає два види роботи:

1. Ознайомлення студентів з існуючими методами та методиками дослідження стану міжетнічних відносин (аудиторна робота)
2. Виконання контрольної роботи: підготовка аналітичного звіту за результатами дослідження міжетнічних відносин в м. Харкові (позааудиторна робота).

Програма практикуму

1. Розробка програми дослідження, визначення критеріїв, показників та емпіричних індикаторів стану міжетнічних взаємовідносин.
2. Ознайомлення з методами дослідження, що застосовуються.
3. Ознайомлення з інструментарієм дослідження, що застосований соціологами Харківського національного університету та іншими авторами.

Методологічні вказівки

Соціологічне вивчення проблеми міжетнічних відносин передбачає, по-перше, діагностику реального стану міжетнічних відносин в регіоні, що обраний як об'єкт дослідження; по-друге, визначення головних чинників, що впливають на самопочуття представників різних етнічних груп, провокують напруженість у міжетнічних стосунках.

Перелік таких чинників визначається на етапі розробки програми дослідження, а саме – системного аналізу предмета дослідження. Виокремлення тих чи інших детермінант стану міжетнічних відносин в конкретному регіоні стає можливим в результаті попереднього аналізу ситуації з застосуванням таких методів, як спостереження, контент-аналіз місцевих засобів масової інформації, інтерв'ю з компетентними особами тощо. Тим не менш, уявлення про роль тих чи інших чинників можуть носити переважно вірогідний характер і мають бути сформульовані як гіпотези, що підлягають перевірці в процесі дослідження.

Так, наприклад, можна припустити, що на самопочуття російської частини населення України впливають шляхи та методи вирішення мовної проблеми, політика по відношенню до Росії. Протилежна реакція на ці проблеми може існувати у україномовних українців. Наскільки дійсно саме ці чинники і в якій мірі є в даному разі дієвими можна визначити лише на основі аналізу емпіричної інформації.

Її збір передбачає включення в анкету двох груп питань, що можуть бути емпіричними референтами стану міжетнічних відносин у формі їх проявів на

рівні поведінки (I група) та на суб'єктивно-психологічному рівні (II група). Причому, якщо I група питань дозволяє визначити стан міжетнічних відносин на момент проведення дослідження, то II група питань дозволяє прогнозувати їх можливий розвиток, бо фіксує напруженість, що існує в латентній формі.

Головними емпіричними референтами стану міжетнічних взаємовідносин в їх “відкритій” формі можуть виступати питання, що фіксують:

1. наявність та розповсюдженість зіткнень, конфліктів між представниками різних етнічних груп;
2. факти соціальної нерівності: дискримінації, ущемлення прав та інтересів окремих національностей;
3. обставини, коли це відбувається частіше за все тощо.

Про потенційні можливості погіршення ситуації може перш за все свідчити розповсюдженість серед населення або окремих його груп упередженості по відношенню до представників усіх інших або окремих національностей.

Прояви упередженості можуть вивчатись різними шляхами. Корисну інформацію в цьому плані може дати вивчення *етнічних стереотипів*. Методики такого вивчення апробовані багатьма вітчизняними та закордонними дослідниками і докладно описані в науковій та навчальній літературі (див. 15).

Розповсюдженість етнічної упередженості можна безпосередньо зафіксувати в процесі анкетного опитування, запропонувавши респондентам відповісти на питання: «Чи є в нашій країні така національність, до якої Ви ставитесь різко негативно? Якщо “так”, то вкажіть такі національності”.

Обробка відповідей на таке питання дозволяє, по-перше, визначити ту частку людей, які мають якісь етнічні упередження, по-друге, визначити, на які етнічні групи вони перш за все спрямовані.

Найбільш інформативні в цьому плані результати дає *застосування шкали соціальної дистанції Богардуса*. Вона дозволяє вимірювати рівень етнічної толерантності – тобто терпимості до будь-яких проявів іноетнічного в поведінці, способі життя, характері тощо.

Шкала соціальної дистанції Богардуса має такий вигляд:

Чи згодні Ви допустити представників перелічених етнічних груп як...

Етнічні групи	Членів Вашої родини	Близьких друзів	Сусідів	Колег по роботі	Мешканців міста	Гостей міста	Зовсім не допускав би в місто
	1	2	3	4	5	6	7
австрійці							
албанці							
англійці							
американці							
араби тощо							

Перевагою шкали є те, що вона дозволяє одержати кількісний показник стану міжетнічних відносин на їх суб'єктивному рівні. Адже кожному пункту шкали приписана конкретна вага в балах: від 1 бала – найвищий рівень приємності до 7 балів – відторгнення тієї чи іншої національності.

Математико-статистична обробка результатів опитування з застосуванням шкали соціальної дистанції Богардуса здійснюється в таких напрямках:

1. розраховується середньозважена сума балів, яку набрала кожна з національностей, що включена до списку. Це дозволяє визначити ієрархію етнічних груп, яка існує в суспільній свідомості, визначити ті з них, яким надається більша перевага, й ті, контакти з якими бажали б звести до мінімуму;
2. розраховується середньозважений показник тієї соціальної дистанції, на яку вважають взагалі можливим допустити представників інших національностей ті чи інші соціальні та етнічні групи. Цей показник інтерпретуються як показник толерантності (найвищим він є, якщо наближуються до 1 бала) та інтолерантності (максимум – 7 балів).

Пояснити, чому саме складалось те чи інше відношення до представників конкретних етнічних груп, дозволяє вивчення змісту та структури етнічних стереотипів, що існують в масовій свідомості.

Емпіричним індикатором стану міжетнічних відносин в їхньому суб'єктивному аспекті може бути розповсюдження різних особистісних стратегій в ситуаціях міжетнічної взаємодії.

Їх різновиди:

Стратегія ізоляції – установка на національну замкненість, створення мононаціонального середовища;

Стратегія дискримінації – установка на забезпечення домінуючої ролі своєї етнічної групи в головних сферах життєдіяльності, обмеження ролі, прав та можливостей усіх інших, ніж своя, або окремих етнічних груп.

Стратегія інтеграції – готовність до встановлення ефективної, рівностатусної взаємодії між людьми різних національностей.

Ці стратегії фіксуються шляхом згоди або незгоди з запропонованими в анкеті судженнями типу “працювати (навчатись) краще серед людей своєї національності”, “інтереси моєї національної групи важливіші, ніж інтереси інших національних груп” і тому подібне.

Таким чином, щоб одержати адекватне уявлення про стан міжетнічних відносин в будь-якому співтоваристві необхідно не обмежуватись аналізом характеру контактів та взаємодії на рівні поведінки, а звернутись до глибинних їх основ, тобто, до вивчення суб'єктивно-психологічної складової міжетнічних взаємовідносин. Знання таких моментів, як психологічна готовність до контактів різного ступеня близькості, орієнтацій на ті чи інші стратегії в ситуаціях міжетнічної взаємодії, етнічних стереотипів, що мають місце, тощо дозволяє виявити латентну напруженість в стані міжетнічних відносин і, отже, прогнозувати можливий їх розвиток в тому чи іншому напрямку.

Література

1. Бочковський О.І. Наука про націю та її життя. Нью-Йорк, 1958.
2. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? *Вітчизна*. 1990. № 5-9.
3. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм (Лист В.Липинського до Б.Шелеста від 12.12.1925). *Сучасність*. 1992. № 6. С.76-78.

Програма семінару-диспуту № 9 Етнонаціональні процеси в сучасній Україні

Семінар має бути спрямований на реалізацію інформаційно-діагностичних, соціально-інженерних та прогностичних функцій етносоціологічного дослідження.

Оскільки в науковій літературі, заявах політичних лідерів, у громадській думці існують різні точки зору щодо найбільш суттєвих проблем етнонаціонального розвитку України: перспектив формування української політичної нації, вирішення мовної проблеми, можливості подолання регіонального розподілу України за принципом “Схід-Захід” тощо, то семінар планується побудувати у формі дискусії. Обговоренню підлягають різні позиції, які представлені сьогодні в суспільно-політичній думці та їх аргументованість.

Питання для обговорення

1. Методологічні та методичні проблеми діагностики стану етнонаціональної ситуації в сучасній Україні.

Які проблеми мають бути в центрі дослідження.

Якою може бути загальна концепція дослідження

Які критерії та емпіричні індикатори мають бути застосовані при вимірюванні стану етнонаціональної ситуації в сучасній Україні?

Які фактори гіпотетично відіграють найбільш дієву роль в детермінації стану тих процесів, що вивчаються?

2. Особливості структури населення України як фактор розвитку процесів національної інтеграції та етнічної диференціації.

Аналізується з цієї точки зору:

- етнічна структура населення України, тип розселення етнічних груп,
- етнолінгвістична структура населення України;
- етнокультурні особливості регіонів України.

3. Соціальний статус та етно-національна самоідентифікація найбільш численних етнічних груп населення України:

- порівняльний аналіз соціального статусу етнічних груп України (перш за все – українців та росіян) в економічній, політичній, культурній тощо сферах;
- порівняльний аналіз стану процесу громадянської ідентифікації представників етнічних груп України;

- етнічна самосвідомість представників найбільш численних етнічних груп;
- специфічні позиції та проблеми етнічних меншин України, форми їх самоорганізації.

Дискусійне питання: Чи існує як гостра проблема становища росіян в Україні і в чому саме вона проявляється?

4. Мовна проблема в Україні:

Характеристика ситуації, що існує;

Позиції представників різних соціальних та етнічних груп щодо мовної проблеми та шляхів її вирішення.

Дискусійне питання: Наскільки обґрунтованими є вимоги надання російській мові статусу офіційної?

5. Національна ідея та її роль в консолідації народу України:

Існуючі трактування сутності національної ідеї, дискусії щодо визначення її змісту, який має бути покладений в основу ідеології державотворення;

Концепція українського національного відродження: генезис ідеї, її розвиток, роль у вирішенні сучасних проблем розбудови української держави.

Дискусійне питання: Чи потрібна сучасному суспільству національна ідея і як вона може бути визначена?

Література

1. Головаха Е., Паніна Н. Чинники національної толерантності в Україні. *Етнічні меншини Східної та Центральної Європи*. Київ, 1994.
2. Євтух В. Етносоціологія: перспективи застосування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 2. С. 21-25.
3. Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2000.
4. Рудницька Т. М. Національні групи і мовні процеси в Україні. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 5.
5. Armstrong J. Nations before Nationalism. Chapel Hill, 1862.
6. Hobsbaum E. Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality. Cambridge, 1990.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етнічний довідник: в 3-х частинах. Київ, 1997.
2. Арель Домінік Спокуса націоналізації української держави. *Сучасність*. 1995. № 12.
3. Бочковський О.І. Наука про націю та її життя. Нью-Йорк, 1958.
4. Головаха Е., Паніна Н. Чинники національної толерантності в Україні. *Етнічні меншини Східної та Центральної Європи*. Київ, 1994.
5. Грицак Я. Українське національне відродження: тяглість і перервність традицій. *Зустрічі*. 1991. № 2. С. 21-29.

6. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ, 1991.
7. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? *Вітчизна*. 1990. № 5-9.
8. Євтух В. Етносоціологія: перспективи застосування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 2. С. 21-25.
9. Євтух В. Національні меншини між державною етнополітикою та самовизначенням. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1998. № 1-2.
10. Жмир В.Ф. На шляху до себе / історія становлення національної свідомості. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 1-3.
11. Картунов В. Західні теорії нації: плюралізм думок, дефіцит понять. *Віче* – 1996. № 6.
12. Картунов О. Націоналізм. *Політичні читання*. 1994. № 12.
13. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. Перекл. з англ. Київ : Основи, 1997.
14. Кресина І. Національна свідомість: сутність, основні складові та рівень функціонування. *Нова політика*. 1998. № 3.
15. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм (Лист В.Липинського до Б.Шелеста від 12.12.1925). *Сучасність*. 1992. № 6. С.76-78.
16. Лосєв І.В. Феномен національних ідеологій в історії світової культури. *Проблеми філософії*. 1992. Вып. 91.
17. Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2000.
18. Прибиткова І. Мову нам дано для того, щоб ... *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1998. № 1-2.
19. Рудницька М. Н. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. Київ : Інститут соціології, 1998.
20. Рудницька Т. Етнічні особливості професійного, галузевого, кваліфікаційного складу зайнятого населення України. *Філософська та соціологічна думка*. 1996. № 1-2. С.111-134.
21. Рудницька Т. М. Етнос і нація: спроба понятійно-термінологічного розмежування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1998. № 3.
22. Рудницька Т. М. Національні групи і мовні процеси в Україні. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 5.
23. Рябчук М. Від "Малоросії" до "Індоевропи": стереотип "народу" в українській суспільній свідомості та громадській думці. *Політологічні читання*. 1994. №2.
24. Сміт Антоні. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994.
25. Старосольський В. Теорія нації // Володимир Старосольський 1878-1942. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1991.
26. Черниш Н. Соціологія : Курс лекцій. Конспект. Вип. 4. Львів : Кальварія, 1996. С. 50-76.
27. Черниш Н. Й. Проблема нації в працях українських соціологів на еміграції. *Харківські соціологічні читання - 95*. Харків, 1995. С. 50-54.
28. Шаповал М. Соціологія українського відродження. Київ : Україна, 1994.

29. Шпорлюк Р. Імперія та нації: з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі. Київ : Дух і Літера, 2000.
30. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. L.: Verso, 1983.
31. Armstrong J. Nations before Nationalism. Chapel Hill, 1862.
32. Brass P. Ethnicity and Nationalism: Theory and comparison. New Delhi, 1991.
33. Breuilly J. Nationalism and The State. Manchester, 1982.
34. Brubaker R. Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge, 1996.
35. Gellner E. Nations and Nationalism. Oxford, 1983.
36. Greenfeld L. Nationalism: Five Roads to Modernity. Cambridge, 1992.
37. Hobsbaum E. Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality. Cambridge, 1990.
38. Horowitz D.I. Ethnic Groups in Conflict. Berkeley, 1985.
39. Redourie E. Nationalism. Oxford, 1960.
40. Seton-Watson H. Nations and States. London, 1977.
41. Smith A.D. Nationalism: A Trend Report and Bibliography. The Hague, 1973.
42. Wilson A. Ukrainian Nationalism in the 1990s: A Minority Faith. Cambridge, 1998.